

SJÖFARTSMUSEER OCH ETNOLOGI

Av

OLOF HASSLÖF

Det vil være naturligt at indlede rækken af artikler i denne årbog med en redegørelse ved „festens genstand“ om forholdene i dag mellem de yngste skud på museernes stamme, søfartsmuseerne, og universiteternes undervisning og forskning. Mens i ældre tid den agrare forskning næsten enerådende dominerede etnologien, har man – ikke mindst på grund af forfatterens indsats – efterhånden så småt begyndt at få øjnene op for betydningen af at studere den maritime etnologi.

Historie- och samhällsforskning var i Västerlandet länge nästan enbart inriktade på politiska och krigiska förvecklingar mellan ett fåtal styrande maktgrupper inom de privilegierade stånden i Medelhavsländerna och Västeuropa. Redogörelser för dessa grundades på skriftligt källmaterial.

Djärva upptäcktsresande, spekulativa filosofer, nyskapande uppfinnare och oppositionella allmogeskaror sökte visserligen vidga horisonterna, fördjupa perspektiven, bredda kunskapsstoffet och undandröja orättvisorna.

Men de förblev endast ropande röster ända tills 1800-talets folk-rörelser och 1900-talets världskrig skapade den breda och fördjupade resonans, som gav sådan genomslagskraft, att deras budskap kunde nå fram till de djupa leden i alltflera länder. De breda folklagrens liv och gärning har tilldragit sig växande intresse såväl i fackkretsar som bland den stora allmänheten. Breddning och fördjupande av ämnesval och publik har medfört, att man tagit upp flera slag avkällmaterial och metoder för forskning och information.

Nu går man också till redskap, verktyg och fartyg, bostäder, bohag och klädedräkt, upppteckningar om arbets- och samfundsliv, seder och bruk m. m.

Grupper och individer i alla yrken, samhällsklasser, åldrar och folkslag medverkar aktivt vid källmaterialets insamling, bearbetning och publicering. De gör stora ekonomiska insatser för att åstadkomma museer, arkiv, forskningsinstitut och publikationer.

Tillvaratagande av dessa olikartade insatser och intressen har medfört omorganisation och nybildningar på alla nivåer av vårt undervisnings- och utbildningsväsen. De gamla universitetsfacken har utvidgats. Nya har kommit till. Inom de historie- och samhällsvetenskaper, som vi av utrymmesskäl här måste begränsa oss till, har under 1900-talet inrättats nya lärostolar, institut och museer bl. a. för arkeologi, konsthistoria, kulturgeografi, sociologi, ekonomisk historia, socialantropologi och etnologi.

Den sist nämnda lärdomstermen, som är sammansatt av de grekiska orden etnos, folk, och logos, lära, översattes till nordiska språk med folklivsforskning, som har bättre förankring i de befolkningsgrupper, där boklig bildning och kunskaper i främmande språk länge varit sällsynta.

Etnologin hör till de yngsta bland universitetens vetenskapsgrenar. Den fick sin genomslagskraft i en tid, då näringsliv, samhällsinstitutioner, vanor, tänkesätt o.s.v. undergick utomordentligt omfattande och djupgående förändringar. För lantbrukarebefolkningen framträdde dessa särskilt påtagligt. Många uppfattade dem som ett hot mot sin fäderneärvda kultur, som de ville värna genom klarläggande studier.

På så sätt uppammades fruktbringande samarbete mellan lantbrukare, som på fritid ägnade sig åt hembygdsforskning, och vetenskapligt utbildade forskare – ofta av bondestam. Med förenade krafter grundade de kulturhistoriska museer och ordnade kurser för insamling av museiföremål och traditionsupppteckning. Vid universiteten åstadkom de lärostolar för undervisning och forskareutbildning av tjänstemän, som i växande utsträckning erfordrades för skötsel och

utveckling av dessa museer och arkiv samt för ledning av hembygdsföreningarna. Den etnologi, som utbildades vid Nordiska museet och dess efterföljare och sedan introducerades vid universiteten, blev sålunda starkt agrarpäglad. Två av ämnets ledande författare – den ena lärareson, den andra lantbrukareson, båda intendenten vid Nordiska museet och senare professorer – har i en av dess läroböcker deklarerat: „Med svensk folkkultur förstå vi den odling, som uppburits av den jordbrukande befolkningen i Sverige ... den utgjorde själva normalkulturen inom landet.“ De har inte observerat, att åkerjorden ännu vid 1700-talets mitt t.o.m. i Sveriges bästa jordbrukslandskap, Skåne, knappt upptog 10 % av dess yta, att befolkningen sedan förhistorisk tid varit talrikast på kuster och älvstränder, att det var som sjöfarande vikingar de nordiska folken gjorde sitt inträde i Europas historia. Normalt har denna befolkning ingalunda enbart brukat jorden. Den har också utnyttjat havet och över detta förmedlat kulturkontakter med yttervärlden. Men sjöfart, fiske, skeppsbyggeri och andra med havet förknippade verksamheter, d.v.s. de maritima, lämnades utanför dessa etnologers intressekrets.

De fula ankungar, som inte fick plats i dessa akademikers damm, har emellertid sökt sig fram på egna vatten. Maritima yrkesutövare började i Norden liksom i andra länder omkring 1914 själva ta i tu med att åstadkomma samlingar och på egen hand grunda museer.

År 1913 bildade några sjöfartsmän Föreningen Sveriges sjöfartsmuseum i Stockholm. Enligt kungligt påbud fanns sedan 1752 marinens modellkammare, som emellertid fört en tynande tillvaro. Av donationsmedel uppfördes en för dessa sjöfarts- och örlogssamlingar gemensam byggnad, där Statens sjöhistoriska museum invigdes 1938. Föreningen Göteborgs sjöfartsmuseum bildades 1917 och fick genom donation egen byggnad 1932. I Karlskrona upplivades intresset för modellkammarens samlingar, och i den gamla skeppsgossekasernen inrättades Marinmuseum 1955.

I Danmark startades Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg 1914. Fiskeri- og søfartsmuseet i Esbjerg fick egen byggnad 1968 och Vikingskibsmuseet i Roskilde 1969. Danmarks örlogssamlingar är

tillfälligt inhysta i S:t Nikolai kirke i väntan på att få egen lämpligare byggnad.

Norsk sjöfartsmuseum, som grundades 1914, har sin första etapp till egen byggnad på Bygdøy. Det har till grannar Oldsakssamlingens Vikingeskipshall och polarforskningsfartyget Fram. Bergens sjöfartsmuseum grundades 1921 och fick egen byggnad 1962, medan Stavangers sjöfartsmuseum ännu väntar på eget hem.

Dessa institutioner, som alltså är de yngsta telningarna i museernas familj, bedriver genom populära utställningar, årsböcker och skriftserier livlig upplysningsverksamhet rörande maritim kultur. Förutom dessa specialmuseer finns mer eller mindre betydande sjöfarts- och fiskerisamlingar i många stads- och andra lokalmuseer, där de prövar en undanskymd och bekymmersam tillvaro.

De kulturhistoriska museernas utveckling och betydelse beror i högsta grad på samarbetet mellan de praktiska yrkenas utövare och vetenskapligt utbildade forskare. Tack vare de nyss nämnda insatserna av entusiastiska pionjärer kan de numera vid rekrytering av sin personal som kompetenskrav uppställa akademiska examina på de områden, där de har sin verksamhet, nämligen arkeologi, konsthistoria och etnologi eller dem närliggande universitetsfack, exempelvis historia.

Maritimhistoriska museers verksamhetsfält beröres emellertid endast i ringa grad och på perifera områden av de nämnda universitetsdisciplinerna. De ligger som bekant på helt andra håll och är annorlunda beskaffade. De kräver alltså för insamling och bearbetning av sitt grundmaterial andra objektskunskaper, tänkesätt och arbetsmetoder. Undervisning och utbildning, som erfordras på den maritima etnologins och historiens fält, har icke förekommit vid universiteten eller andra utbildningsanstalter. Fackskolornas maritima yrkesutbildning är självfallet tillrättalagd för det nutida näringslivets och sjöförsvarets praktiska behov. Den upptar icke historiska och etnologiska aspekter och heller icke forskningsmetodik. Denna lucka i vårt utbildningsväsen behöver alltså fyllas ut.

Några museimän och studenter, som gemensamt bedrivit maritim-

etnologiska undersökningar i fält, bildade därför 1966 Nordisk maritimhistorisk arbetsgrupp. De satte som sin uppgift att verka för systematiskt bedrivande av sådan forskning och för inrättande av akademisk undervisning och forskareutbildning i maritim etnologi. Uppslaget vann förståelse och uppmuntran. Vid universiteten i Köpenhamn och Oslo anordnades 1967 och 1968 föreläsningar och seminarieövningar i ämnet. Köpenhamns universitet inrättade fr.o.m. den 1. augusti 1968 ett lektorat i maritim etnologi. År 1970 utgav Københavns Universitets Fond til Tilvejebringelse af Læremidler en samling uppsatser belysande maritimetnologins arbetsmetoder. Boken bär titeln Sømand, fisker, skib og værft, Introduktion til maritim etnologi. Den distribueras liksom den i år utkomna engelska upplagan av Rosenkilde og Bagger, København.

Behovet av en introduktion till studiet av maritim etnologi har från olika håll blivit alltmer trängande.

Vid museerna, inte minst de maritima, pågår genom generationsväxlingen nyrekrytering av personal. Den gamla stammen, som hade personliga erfarenheter från tiden före och under maskinteknikens genombrott, faller ifrån. Vid tillsättning av deras efterträdare är museernas ledare hänvisade till att utvälja dessa bland personer, som genom studier och forskning gjort sig förtrodda med de arbetsuppgifter, som ingår i deras verksamhet.

När de vänder sig till universiteten med begäran om rekommendation på personer med examens- och forskningsmeriter på maritimkulturens områden, måste dessa emellertid dess värre ge negativa eller undvikande svar.

Bland etnologistudenterna har de sista åren allt flera valt examensuppgifter inom den maritima sektorn. I sin tidskrift Nord-Nytt 1970/3 har de redovisat resultaten från en enkätundersökning av pågående forsknings- och examensarbeten inom universitetsämnet etnologi. Av denna framgår, att det antal studenter, som valt maritima ämnen, överträffar både dem, som valt agrara och dem, som vill ägna sig åt ämnen rörande urbana och industriella förhållanden.

Dess värre förhåller det sig emellertid så, att dessa studenter icke

erhåller den kvalificerade undervisning och forskarehandledning, som de behöver och rätteligen har anspråk på att erhålla.

Det är alltså på tiden att få utfyllt den lucka i universitetens undervisning och forskareutbildning, som sålunda på de flesta håll fortfarande står öppen.

MARITIME MUSEUMS AND ETHNOLOGY

Summary

Historical and sociological research has increased both in depth and extent during the nineteenth and twentieth centuries. Source material comprises not only written documents and records but the wealth of popular traditions which all kinds of objects, teams and institutions, customs etc. throw light upon. Groups and private individuals of many different occupations, classes, ages and countries cooperate in the collection, preparation and publication of material. They also make generous contributions towards financing museums, archives, research institutions and publications.

This has meant that our teaching and educational system has had to be reorganised and restructured at all levels.

The branch of knowledge which deals particularly with the life and work of the general population is called, in English, social anthropology or ethnology. In German Volkskunde or Völkerkunde, in Scandinavian folk life research. It has been concerned, primarily, with the primitive and ancient culture of cattlebreeders and farmers.

Since 1914, however, a number of maritime museums have been founded to illustrate the cultural and social conditions which have arisen as the result of utilizing the sea for fishing, transport and recreation.

In these as in other institutions staff has had to be recruited from a new generation. Through personal experience of the period before and during the rise of mechanisation the pioneers of museology had the chance of possessing a comprehensive view and insight into their subject which their successors have to acquire by systematic study and scholarly research.

In recent years students of ethnology have more and more often chosen maritime themes for their examinations. But unfortunately the universities do not offer the qualified teaching and guidance in the subject which they need and have a right to expect.

When maritime museums contact universities with a view to finding people who have specialized in the field of maritime studies they meet with an evasive or negative answer.

It is high time this gap in university education is filled.